

УДК 94 (477.82+438.41) «192/193»:008:2-67

Степан Качараба

**Волинь у культурному просторі міжвоєнної Польщі
(рецензія на книгу Ю. В. Крамара «Західна Волинь 1921–1939 рр.:
національно-культурне та релігійне життя»)***

Інтерес до проблематики міжнаціональних стосунків на західноукраїнських землях у 1920–1930-х рр. до сьогодні залишається незмінним із боку як українських, так і зарубіжних учених. Предметом особливої уваги дослідників є національна політика польських урядів щодо українського населення, яке виразно домінувало в окремих східних воєводствах Польщі, зокрема Волинському. Водночас є підстави очікувати узагальненого погляду на зміст і методи національної політики польських урядів та їх переломлення в житті й відносинах населення різних національностей. У вітчизняній історіографії досі відсутні спеціальні дослідження, які б комплексно висвітлювали проблеми національно-культурного та релігійного життя євреїв, поляків, німців, чехів, росіян, котрі проживали на території Волинського воєводства в 1920–1930-х рр. Тому актуальним вважаємо вихід монографії «Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя» викладача історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Ю. В. Крамара. Свої багаторічні студії автор узагальнив у роботі, яка творить образ стану і трансформації міжнаціональних стосунків у волинських землях під владою Польщі в міжвоєнне двадцятиліття.

Актуальність та наукова новизна рецензованої монографії очевидні, адже її автор запровадив до наукового обігу численні архівні документи, що зберігаються в архівосховищах України й Польщі, проаналізував великий масив документальних матеріалів з опублікованих джерел. Спектр цих документів надзвичайно широкий. Це, насамперед, документи юридичного характеру (конституції Польської Республіки, законодавчі акти, що стосуються різних сфер суспільно-політичного, культурно-освітнього та релігійного життя національних меншин), документи центральних і місцевих органів влади (протоколи засідань Ради міністрів Польщі, постанови й розпорядження галузевих міністерств, депутатські запити, звіти воєводської адміністрації про суспільно-політичну ситуацію в краї, документальні матеріали політичних партій, громадських організацій та установ), публіцистично-полемічні видання й теоретичні праці партійних ідеологів провідних польських політичних сил, статистичні джерела. Цінність зібраних та узагальнених історичних джерел є значною, оскільки нові документи додають важливі риси до вже знаних подій і явищ.

На нашу думку, позитивної оцінки заслуговує концептуальна схема дослідження. Автору вдалося чітко окреслити проблему й намітити шляхи її розв'язання: охарактеризувати національну, соціальну та конфесійну структуру населення Волині на момент її входження до складу Польщі, проаналізувати підходи польських урядових кіл до вирішення національного питання, показати шляхи й механізми реалізації польської державної політики в культурно-освітній та міжконфесійній сферах на території Західної Волині у 20–30-х р. минулого століття. Тобто в підсумку маємо завершену проблему – від стану західноволинського суспільства, через окреслення ідеологічних і політичних підстав національної політики польських урядів до реалізації цієї політики в умовах змін внутрішньополітичної та міжнародної обстановки.

Реалізації задумів дослідника сприяє добре продумана, чітка структура роботи, яка не викликає застережень (складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на параграфи, висновків та списку використаних джерел). Така побудова монографії дала можливість автору розглянути широке коло проблем, які потребували детального історичного аналізу.

Автор монографії добре обізнаний із нагромадженим історіографічним матеріалом, теоретичними напрацюваннями сучасної історичної науки, вільно володіє документальним матеріалом, що вирізняється багатоманітністю й ідейною різнобарвністю. Це дає йому можливість робити пізнавальні наукові спостереження та добре аргументовані висновки як щодо окремих питань, які заторкнuto в монографії, так і щодо теми загалом. Рецензована монографія цікава передусім удалою спробою

© Качараба С., 2015

* Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя : монографія / Юрій Вікторович Крамар. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 404 с.

інтегрованого погляду на національну політику та її реалізацію в умовах співжиття багатонаціонального населення.

Досить цікавим й інформативно насиченим є перший розділ роботи, у якому автор на основі широкого кола джерел аналізує національну, соціальну та конфесійну структуру населення Волинського воєводства. Досліднику вдалося переконливо показати, що Західна Волинь належала до регіонів із дуже строкатим національним і релігійним складом населення, але переважанням українського. Це був багатонаціональний край, де перетиналися різні релігійні конфесії та культури, що вимагало від польських урядів вироблення особливих підходів до розв'язання проблеми міжнаціональних і міжконфесійних відносин.

Другий важливий висновок автора монографії – констатація факту, що в умовах, коли збираються певні елементи демократичного устрою, розробка та реалізація національної політики не є простою справою, оскільки доводиться узгоджувати й досягати компромісу різних впливових політичних таборів із відмінними ідеологічними настановами. Тому на різних часових відтинках національна політика правлячих політичних сил зазнавала суттєвих змін. Їх механізми, що включали відкриті й таємні перемовини в правлячому таборі, дуже опукло змальовані в монографії. У цьому ми бачимо особливу заслугу автора. Це дало йому змогу в другому розділі описати й оцінити ідеологічні засади та політичні методи проведення національної політики щодо українців (питання досить добре досліджене в сучасній історіографії, і в цьому плані цікавими є здебільшого нюанси її формування в політичних колах тогочасної Польщі), а також євреїв, чехів, німців і росіян.

Загальна тенденція змін у національній політиці польських урядів у міжвоєнний період характеризувалася зростанням нетолерантних моментів, що пов'язувалось із загостренням внутрішньо- й зовнішньополітичної обстановки Польщі. Певне місце в монографії (підрозділ 2.4.) відведено аналізу т. зв. «волинської регіональної політики», пов'язаної з діяльністю волинського воєводи Г. Юзевського. Хоча цей аспект теми достатньо докладно висвітлено в сучасній науковій літературі, але досі незнаними були факти місця й ролі інших національних меншин у політиці «волинського регіоналізму».

Важливим у дослідженні є третій розділ роботи, у якому науковець показує шляхи та механізми реалізації польської державної політики на Волині у сфері шкільництва. Ю. В. Крамар переконливо довів, що система шкільної освіти була важливим елементом національно-культурної політики польського уряду на східних землях. Школа розглядалась як один з інструментів асиміляційної політики влади щодо національних меншин.

Не менш цікавий аналіз дослідником модернізаційних процесів у польській системі освіти та її наслідків для шкільництва національних меншин. Автор слушно зауважує, що реформа 1932 р., яка передбачала переведення освітніх установ на триступеневу структуру, з одного боку, сприяла модернізації навчальних закладів, а з іншого – істотно обмежувала освітні ініціативи місцевих національних громад, ставила їх під пильний контроль держави (с. 260). У розділі читач знайде цікаві й важливі факти зі сфери освітньо-шкільного життя українців, євреїв, німців, чехів і росіян у зазначений період. Менше автор торкнувся проблеми польського шкільництва на Волині в міжвоєнну добу. У підрозділах 3.1 та 3.2 Крамар Ю. В. показує роль польської школи в реалізації державної політики на Волині. Проте, на нашу думку, доцільно було б окремим підрозділом проаналізувати діяльність польських освітніх установ (початкових, середніх, професійно-технічних) із розповсюдження польської культури на східних землях.

Окрім питань, пов'язаних з освітньою політикою Другої Польської Республіки у західно-волинських землях, у підрозділі 3.5 автор, спираючись на великий масив документальних джерел, знайомить читача з багатьма маловідомими та незнайомими фактами культурно-мистецького життя регіону в 1920–1930-х рр. Дослідник слушно зауважує, що попри обмеження, які чинила польська влада в розвитку культури національних меншин, упродовж міжвоєнної доби Волинь залишалася регіоном, де органічно поєднувалися, співіснували та збагачували одна одну культуру різних народів – українського, польського, єврейського, російського, чеського, німецького та ін. Цей висновок підтверджений Ю. В. Крамаром цікавими фактами зі сфери театального, музичного, мистецького життя національних меншин.

Четвертий розділ монографії наповнений численним і новим матеріалом щодо реалізації етноконфесійної політики польських урядів на Волині в різні періоди міжвоєнного часу. Найбільше уваги автор приділяє становищу Православної церкви на західноволинських землях в 1920–1930-х рр.

Справедливо підкреслено, що концепція польської державної політики щодо Православної церкви була спрямована на те, щоб перетворити її на важливий чинник державної асиміляції Волині. Віросповідна єдність (поряд із мовною й культурною) мала стати одним із найдієвіших засобів національно-державної інтеграції «східних кресів». Заслугує на увагу ґрунтовний виклад дослідником цікавих і важливих фактів зі сфери релігійно-конфесійного життя євреїв, німців, чехів, росіян.

На основі узагальнення матеріалів, викладених у монографії, Ю. В. Крамар логічно обґрунтував висновки дослідження. Вони є досить розлогі, добре аргументовані, відповідають суті зазначених у вступі проблем.

Вимогам історичної науки відповідає й методологічний підхід автора монографії до розгляду поставлених проблем. Він ґрунтується на використанні принципів об'єктивізму та історизму, методів ретроспекції, узагальнення й синтезу однотипних фактів. Ю. В. Крамар звертався також до методів конкретно-історичного аналізу.

Підсумовуючи, зазначимо, що монографія Ю. В. Крамара – серйозне наукове дослідження, яке проливає світло як на відомі, так і на маловідомі та незнані сторінки історії Волині в «екстремальний» час ХХ століття. Воно є цінним із погляду відновлення «справжньої» історії українських земель, особливостей історії окремих регіонів сучасної України, а, крім того, є затребуваним у плані вивчення позитивного й негативного досвіду здійснення національної політики в регіоні з багатонаціональним населенням.

УДК 94(438)«1914/1939»:323.281(=161.2)

Галина Панишко

**Українська політична еміграція в міжвоєнній Польщі
(рецензія на книгу Р. П. Давидюк «З поляками за Україну:
наддніпрянська еміграція в суспільно-політичному житті
міжвоєнної Волині»***

Сучасна вітчизняна історіографія новітньої історії України має вагомі здобутки, які втілились у застосуванні нових концептуальних підходів щодо вивчення маловідомих проблем. Водночас і надалі залишається чимало недостатньо досліджених, дискусійних питань, зокрема з історії міжвоєнного двадцятиліття. У цьому контексті цікавою видається робота «З поляками за Україну: Наддніпрянська еміграція в суспільно-політичному житті міжвоєнної Волині», підготовлена доцентом кафедри історії України Рівненського державного гуманітарного університету Русланою Давидюк.

У 1924 р. в Харкові в офіційному державному видавництві з'явився памфлет отамана Юрка Тютюнника «З поляками проти України». Головною його метою була дискредитація української політичної еміграції та тогочасного керівництва Польщі. Подані Ю. Тютюнником негативні оцінки й характеристики середовища унерівської еміграції на території Другої Речі Посполитої згодом неодноразово та некритично використовували в радянській історіографії. До сьогодні не існує узагальнюючих праць, у яких би комплексно розглядалась історія української політичної еміграції в міжвоєнний період, зокрема на Волині.

Певним чином цю дослідницьку лакуну заповнює книга Руслани Давидюк, де вона висвітлює життя й діяльність представників унерівської політичної еміграції, котрі після поразки революції 1917–1921 рр. осіли на території Волинського воєводства, ставши активістами громадського життя краю.

Структурно робота складається з 12 нарисів, присвячених знаковим, але переважно маловідомим загалу постатям унерівської еміграції. Для роботи характерні чіткість, логічність і проду-

© Панишко Г., 2015

* Давидюк Р. П. З поляками за Україну: наддніпрянська еміграція в суспільно-політичному житті міжвоєнної Волині : монограф. вид. / Руслана Петрівна Давидюк. – Рівне : ПП ДМ, 2014. – 174 с.